

HISSIYOTLARNING O'RGANILISHI TARIXI

Alixonova Yulduz Alisher qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada hissiyotlarning o'rganilish tarixi, ularning psixologiya fanidagi o'rni va ilmiy talqinlari yoritilgan. Hissiyotlar inson ruhiy hayotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ularning mohiyati qadimgi davrlardan boshlab faylasuflar va olimlar tomonidan tadqiq etib kelinmoqda. Maqolada antik davr mutafakkirlarining hissiyotlar haqidagi qarashlari, XIX–XX asrlarda shakllangan psixologik nazariyalar hamda zamonaviy ilmiy yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, hissiyotlarning fiziologik asoslari, inson xulq-atvori va faoliyatiga ta'siri haqida ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalari hissiyotlarni o'rganish jarayoni tarixiy taraqqiyot davomida takomillashib borganligini hamda bugungi kunda ularning inson psixikasini tushunishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: hissiyot, emotsiya, psixologiya, hissiyotlar nazariyasi, psixik jarayonlar, emotsional holat, tarixiy taraqqiyot, fiziologik asoslar.

Abstract: This article covers the history of the study of emotions, their role in psychology, and scientific interpretations. Emotions are an important component of human spiritual life, and their essence has been studied by philosophers and scientists since ancient times. The article analyzes the views of ancient thinkers on emotions, psychological theories formed in the 19th–20th centuries, and modern scientific approaches. It also provides information on the physiological foundations of emotions, their impact on human behavior and activity. The results of the study show that the process of studying emotions has improved throughout historical development and that today they are of great importance in understanding the human psyche.

Keywords: emotion, emotion, psychology, theory of emotions, mental processes, emotional state, historical development, physiological foundations.

Аннотация: В данной статье рассматривается история изучения эмоций, их роль в психологии и научные интерпретации. Эмоции являются важной составляющей духовной жизни человека, и их сущность изучалась философами и учеными с древних времен. В статье анализируются взгляды античных мыслителей на эмоции, психологические теории, сформировавшиеся в XIX–XX веках, и современные научные подходы. Также представлена информация о физиологических основах эмоций, их влиянии на поведение и деятельность человека. Результаты исследования показывают, что процесс изучения эмоций совершенствовался на протяжении исторического развития и что сегодня они имеют большое значение для понимания человеческой психики.

Ключевые слова: эмоция, эмоция, психология, теория эмоций, психические процессы, эмоциональное состояние, историческое развитие, физиологические основы.

Hissiyotlarning ilmiy o'rganilishi tarixda bir necha bosqichlardan o'tgan. Ularning nazariyasi va tushunilishi XIX-XX asrda, ayniqsa, psixologiya fanining rivojlanishi bilan tezlashgan. Hissiyotlarning o'rganilishi birinchi marta Aristotel va Platon kabi yunon faylasuflarining asarlarida ko'rilgan, ammo ilmiy jihatdan o'rganilishi ko'proq zamonaviy psixologiya shakllanishi bilan bog'liq.

XIX asrda: Ch.Darvin hissiyotlarning biologik asoslarini o'rganib chiqdi. U "Hissiyotlarning ifodasi" (The Expression of the Emotions in Man and Animals) nomli asarida, hissiyotlarning turli xil ijtimoiy va biologik omillar bilan bog'liq ekanligini ta'kidladi. Ch.Darvinning "Hayvonlar va insonlar hissiyotining ifodalanishi" (The Expression of the Emotions in Man and Animals) asari 1872- yilda nashr etilgan va insonlar va hayvonlarning hissiyotlarini qanday ifodalashini tahlil qiladi. Darvin bu asarida, hissiyotlarning biologik asoslarini va ularning turli hayvonlar va insonlar orasida qanday umumiyliklarga ega ekanligini o'rganadi. Darvin, odamlar va hayvonlar o'rtasida hissiy ifodalar (masalan, yuz ifodalari, tana tili, ovozlari) qanday o'xshash va farq qilishini aniqlashga harakat qiladi. U o'zining asarida, hissiyotlarning evolyutsion ahamiyatini va ular turli xil ijtimoiy va biologik kontekstlarda qanday foydali bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu asar psixologiya va biologiya fanlarida juda muhim ahamiyatga ega bo'lib, hissiyotlarning evolyutsion o'rni va insonning emotsional reaksiyalarini tushunishda katta hissa qo'shgan. Darvinning fikriga ko'ra, ko'plab hissiy ifodalar - masalan, qo'rquv yoki xursandchilikni ko'rsatish - butunlay biologik va tabiiydir, bu esa odamlar va hayvonlar o'rtasidagi o'xshashliklarni yanada aniq ko'rsatadi.

U.James va K.Lange hissiyotlarning fiziologik jihatlariga alohida e'tibor qaratgan. Ularning nazariyasiga ko'ra, insonlar biror hodisa yoki vaziyatni sezganidan so'ng, buni fiziologik reaksiyalar orqali (masalan, yurakning tez urishi yoki mushaklarning qisqarishi) his etadi. James va Lange ning asosiy g'oyasi shundan iboratki, hissiyotlar bizning tana holatlarimiz yoki fiziologik reaksiyalarimizdan kelib chiqadi. Ular shunday deb ta'kidladilar: hissiyotlar, asosan, tana reaksiyalarining natijasidir, ya'ni biz hissiyotlarni qanday his qilganimizni tana holatimizga qarab bilamiz. James va Langega ko'ra, bizda yuzaga kelgan hissiyotlar (masalan, qo'rquv, xursandchilik, g'azab) avvalgi fiziologik o'zgarishlar, ya'ni tana reaksiyalaridan boshlanadi. Misol uchun, qo'rqqanimizda yurak tez urish, nafas olish qiyinlashishi yoki mushaklar siqilishi kabi fiziologik o'zgarishlar yuzaga keladi. Biz bu o'zgarishlarni sezganimizda esa qo'rquvni his qilamiz. Agar bizni kuchli qo'rquv hissi bosgan bo'lsa, dastlab bizning tanamizda (yurakning tez urishi, nafas olishning tezlashishi) o'zgarishlar ro'y beradi. Biz bu o'zgarishlarni sezganimizda, ular bizga qo'rquvni his qilishga olib keladi. Demak, bizning hissiyotimiz, bizning tana reaksiyalarimizni sezishimizdan kelib chiqadi. James-Lange nazariyasiga qarshi ayrim tanqidlar ham mavjud. Masalan, ba'zi psixologlar, odamlar ba'zi hissiyotlarni, masalan, xursandchilik yoki g'azabni, tana holatlariga qarab aniqlay olishlarini, lekin ba'zi holatlarda bu reaksiyalarni fiziologik reaksiyalarni

faqatgina sezish orqali tushuntirib bo'lmashligini ta'kidladilar. Shunday qilib, keyinchalik boshqa hissiyot nazariyalari (masalan, Cannon-Bard nazariyasi) ham rivojlandi.

XX asrda: Z.Freyd hissiyotlarni psixologik va ongsiz jarayonlar bilan bog'lagan. Uning nazariyasiga ko'ra, hissiyotlar insonning ichki g'oyalarini va ong osti hissiyotlarini ifodalovchi mexanizmlardir. Freydning fikricha, hissiyotlar ko'pincha ichki konfliktlarning natijasi bo'ladi. Masalan, Idning instinktiv xohishlari, super-ego tomonidan rad etilishi yoki cheklanishi mumkin. Bu holatda, inson o'z hissiyotlarini boshqarishga harakat qiladi, ba'zan esa ular repressiya (bastirish) orqali ongsiz darajaga o'tadi. Repressiya, ya'ni xatti-harakatlar yoki hissiyotlarni ongsiz tarzda yashirish, Freydning psixoanalizida juda muhim ahamiyatga ega. Agar hissiyotlar repressiya qilinsa, ular ongsiz darajada qoladi va keyinchalik nevrozlar yoki boshqa psixologik kasalliklar shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Freyd, psixologik kasalliklarni tushunishda hissiyotlarni katta ahamiyatga ega deb hisoblagan. U nevrozlarning paydo bo'lishini, repressiya qilingan yoki o'zgarishsiz qolgan hissiyotlar natijasida yuzaga kelishi mumkinligini ta'kidlagan. Shuningdek, Freyd nevrozlarni ham psixoanaliz yordamida davolash mumkinligini aytgan. J.Uatson (inglizcha Watson) va B.F. Skinner kabi behavioristlar hissiyotlarni faqat tashqi muhitga javob sifatida qarashgan. Uatson, hissiyotlarni o'rgatish jarayonida shakllangan va o'zgartirilgan shartli reflekslar deb hisoblagan. U qo'rquvni, masalan, bolaga qo'rquvchan narsa ko'rsatib, uning ko'ziga yaqinlashtirish orqali o'rgatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cannon W. B. *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage*. – New York: Appleton, 1929.
2. Darwin C. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. – London: John Murray, 1872.
3. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh.A., Mavlonov M.M. *Yosh va pedagogik psixologiya*. – Toshkent: TDPU, 2014.
4. Freud S. *The Ego and the Id*. – London: Hogarth Press, 1923.
5. Freud Z. *Psixoanalizga kirish ma'ruzalari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
6. G'oziev E. G. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
7. Izard K. E. *Inson hissiyotlari psixologiyasi*. – Sankt-Peterburg: Piter, 2000.
8. James W. *The Principles of Psychology*. – New York: Henry Holt and Company, 1890.
9. Lange C. G. *The Emotions*. – Baltimore: Williams & Wilkins, 1922.
10. Skinner B. F. *Science and Human Behavior*. – New York: Macmillan, 1953.
11. Watson J. B. *Behaviorism*. – New York: W.W. Norton & Company, 1930.